

Д. О. Бакай,
аспірант, Національний університет "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого", м. Харків

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ В НАФТОГАЗОВОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

D. Bakay,
postgraduate, National university "Yaroslav Mudry Academy of Law Ukraine", Kharkiv

CIVIL CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF THE BODIES OF EXECUTIVE POWER DURING THE ESTABLISHMENT OF THE STATE CONTROL IN OIL-AND-GAS SECTOR OF UKRAINE

У статті проаналізовано роль громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади при здійсненні державного контролю в нафтогазовому секторі. Встановлено, що громадський контроль забезпечує підвищення ефективності діяльності як органів державної влади, так і підприємств, установ й організацій, які здійснюють господарську діяльність у нафтогазовому секторі України.

The role of the civil control over the activities of the bodies of executive power during establishment of the state control in oil-and-gas sector is analyzed in the article. It is specified that the civil control ensures the increase of efficiency of activity as of the bodies of state power, so too of the institutions and organizations, which establish economic activity in the oil-and-gas sector of Ukraine.

*Ключові слова: громадський контроль, державний контроль, нафтогазовий сектор.
Key words: civil control, state control, oil-and-gas sector.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перспективним напрямом забезпечення законності й дисципліни в діяльності органів контролю в нафтогазовому секторі є розвиток громадського контролю, що здійснюється як з боку різних громадських формувань (профспілок, трудових колективів, партій, фондів, інших утворень), так і з боку окремих громадян.

Традиційно роль громадських організацій у нашій країні визначалась як допоміжна щодо діяльності державних органів влади й управління різних рівнів. Характерно, що правогромадських організацій якимось чином контролювати державні контрольні (наглядові) органи і критикувати їх навіть непередбачалось, оскільки самі ці організації розглядалися лише як додаток останніх. Однак у процесі своєї діяльності і самопізнання громадяни й громадські організації прийшли до розуміння, що вони не повинні залишатися придатком державних органів, виконувати їхні доручення. Таке розуміння, в умовах поступової демократизації суспільства, призвело до перших конфліктів між громадськими організаціями та державними органами. Спочатку були звернення, намагання змінити окремі дії органів влади, потім — відкриті виступи проти будівництва окремих об'єктів (канал Дунай — Дніпро, Кримська АЕС), за закриття вже діючих (Чорнобильська АЕС) тощо [1].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — з'ясувати способи побудови ефективної співпраці громадськості з державними органами, що здійснюють контроль у нафтогазовому секторі України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Найсуттєвішою особливістю громадського контролю є те, що діяльність громадських контролюючих органів назвати контролем можна тільки із значною долею умовності, оскільки в роботі багатьох з них відсутні обов'язкові ознаки контролю — право втручатися в оперативну діяльність того, кого контролюють, та право самостійно притягувати винних до юридичної відповідальності. Водночас, окремі громадські утворення мають хоча і не повні (скорочені), але все ж таки досить істотні контрольні повноваження, що наближають їх до контрольних повноважень державних контролюючих органів і, перш за все, органів адміністративної юрисдикції. Це утворення, які мають повноваження складати протоколи про адміністративні правопорушення, застосовувати заходи адміністративного примусу, оформляти акти перевірок, що породжують юридичні наслідки тощо [2; с. 113].

До таких утворень слід віднести — профспілки. У 1990 році на IV Українській республіканській конференції працівників нафтової та газової промисловості була прийнята Декларація "Про вільну, незалежну профспілку працівників нафтової і газової промисловості України". Важливим етапом на шляху становлення профспілкового руху в галузі став Перший з'їзд Профспілки, який відбувся 5 грудня 1995 року, на якому був затверджений Статут галузевої профспілки та обраний керівний орган — Рада профспілки працівників нафтової і газової промисловості України [3].

Згідно з Законами України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII "Про охорону праці" [4], від 15 вересня 1999 р. № 1045-XIV "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" [5], від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV "Про за-

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Питанням громадського контролю приділялась пильна увага низки як українських, так і російських науковців, серед них В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Я.М. Буздуган, В.М. Гаращук, А.С. Крупник, М.М. Іжа, О.Ю. Полтораков, Ю.С. Шемшученко та ін. Проте незважаючи на вагомий здобутки, питання дослідження громадського контролю за діяльністю органів державної влади ще не завершено.

гальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" [6] діяльність Укрнафтогазпрофспілки зосереджена на забезпеченні ефективного громадського контролю за виконанням роботодавцем законодавства про працю та про охорону праці, за створенням на підприємствах безпечних та нешкідливих умов праці, виробничої санітарії, підвищенні ролі й впливу профспілки у вирішенні питань соціального захисту працюючих через координацію й узгодження дій органів державного управління, державного нагляду у сфері охорони праці та профспілки.

Враховуючи складність виробничих процесів та технологічного обладнання у складі Профспілки діє технічна інспекція праці, яка співпрацює із службами охорони праці підприємств нафтогазового сектору, Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду, його територіальними управліннями та інспекціями.

Відповідно до Галузевої угоди укладеної між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, Національною акціонерною компанією "Нафтогаз України" з однієї сторони, і Профспілкою працівників нафтової і газової промисловості України, з другої сторони, Профспілка здійснює контроль за виконанням на підприємствах законодавства та нормативно-правових актів з питань зайнятості та праці, в тому числі за режимом робочого часу, часу відпочинку; за виплатою заробітної плати та соціальних виплат; надає безоплатну правову допомогу з питань законодавства про працю, проводить правороз'яснювальну роботу, у разі потреби представляє трудові та соціально-економічні права та інтереси членів або інших працівників у судових та інших органах державної влади і місцевого самоврядування; здійснювати громадський контроль за використанням коштів на соціальне страхування, своєчасною виплатою допомоги з тимчасової непрацездатності вагітності та у інших випадках; здійснювати громадський контроль за додержанням законодавства з питань охорони праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спеодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту та вносити відповідні подання керівникам підприємств; здійснювати громадський контроль за реалізацією прав працівників у сфері охорони здоров'я, медико-соціальної допомоги та вносити відповідні пропозиції керівникам підприємств. Профспілка може брати участь у роботі комісії з розслідування нещасних випадків на виробництві та у розробленні заходів щодо запобігання їм, з атестації робочих місць, з перевірки знань з охорони праці [7].

Наприклад, у травні 2013 року було проведено спільне пленарне засідання Івано-Франківської обласної ради профспілки працівників нафтової і газової промисловості та територіального управління Держгірпромнагляду в Івано-Франківській області, на якому учасниками пленуму було зауважено про невпинне щорічне зростання загальної захворюваності працівників, моральну та фізичну зношеність устаткування та механізмів, підкреслена відсутність конструктивної модернізації в комплексних планах по охороні праці, дефіцит фінансування заходів по охороні праці та ін. Учасники засідання констатували, що в структурних одиницях ПАТ "Укрнафта" мають місце випадки приховування виробничого травматизму, що вже стало загальнодержавною небезпечною тенденцією протягом останніх 10-ти років та підтверджується порівняльним аналізом співвідношення числа загиблих до загального числа травмованих на виробництві. Окрім того, було відмічено негативний факт передбаченого законодавством завчасного повідомлення про перевірки та детальний перелік питань, що зводить нанівець контрольну функцію профспілок за станом охорони та безпеки праці на ви-

робництві. Завдання докорінного посилення профспілкового контролю за безпекою та охороною праці, вимагають активізації навчання представників профспілок з цих питань, більш відповідального ставлення всіх організаційних ланок профспілки до виконання функцій, передбачених законодавством України та посилення вимогливості до керівників структурних одиниць за дотриманням законодавства про працю, про охорону праці та професійні спілки.

Серед інших громадських формувань, які мають контрольні повноваження, можна виділити об'єднання споживачів. Згідно з положеннями Закону України від 12 травня 1991 р. № 1023-ХІІ "Про захист прав споживачів" [8] з метою захисту своїх законних прав та інтересів споживачі мають право об'єднуватися у громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). Так, наприклад, на сьогоднішній день діє Всеукраїнська громадська організація "Комітет захисту споживачів нафтопродуктів", яка має право вивчати фізико-хімічні властивості нафтопродуктів, попит на них, проводити опитування споживачів для виявлення громадської думки про якість палива, що випускається і реалізується, та ціни на нього; проводити самостійно або звертатися до уповноважених державних органів щодо проведення експертизи нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів; сприяти відповідним державним органам у здійсненні контролю за якістю нафтопродуктів; надавати юридичну і консультаційну допомогу споживачам згідно із законодавством; вносити пропозиції щодо розроблення нормативних документів, які встановлюють вимоги до якості продукції (наприклад, проект Закону України "Про впорядкування обігу нафтопродуктів"); захищати в суді права споживачів, які не є членами громадської організації; звертатися до правоохоронних органів та органів виконавчої влади про притягнення до відповідальності осіб, винних у випуску та реалізації нафтопродуктів неналежної якості; інформувати громадськість про права споживачів тощо.

Відповідно до Закону України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ "Про охорону навколишнього природного середовища" [9] громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля згідно з Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля, затвердженим Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88 [10], що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Громадські інспектори з охорони довкілля спільно з працівниками Держекоінспекції та інших державних органів, які здійснюють державний контроль, можуть брати участь у проведенні рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів; за направленням органу Держекоінспекції проводити перевірки, складати акти перевірок, протоколи про виявлені правопорушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища на підставі статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення, подавати їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності.

Як бачимо, повноваження громадських інспекторів мають такі ознаки контролю, як право від імені держави здійснювати перевірку об'єкта й надавати офіційний висновок щодо результатів такої перевірки.

Окрім того, при Міністерстві екології та природних ресурсів України діє Громадська рада, яка є постійно діючим колегіальним виборчим консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі інститутів громадянського суспільства в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяль-

істю Мінприроди України, налагодження ефективної взаємодії з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

Основними завданнями Громадської ради є створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; здійснення громадського контролю за діяльністю Мінприроди України; сприяння врахуванню громадської думки під час формування та реалізації державної політики в сферах діяльності Мінпроруди України; співпраця з Мінприроди України підготовці та проведенні громадських обговорень з питань, що відносяться до його повноважень; підготовка пропозицій до проєктів нормативно-правових актів з питань забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, розробником яких є Мінприроди України [11].

Неабияке занепокоєння громадськості викликало підписання у 2012 році Угод про видобування нетрадиційних видів вуглеводів та розробку Юріївської, Олеської та Скільської ділянок. У зв'язку з цим 20 листопада 2012 року відбулось позачергове засідання Громадської ради при Мінприроди України за участю керівників Державної служби геології та надр України, НАК "Надра України", ДКЗ, "СПК Геосервіс", представників компаній Chevron та Shell, профільних фахівців, експертів, під час якого розглядалось питання екологічної складової видобування нетрадиційних видів вуглеводів в Україні (детальні техніко-економічні обґрунтування умов видобутку сланцевого газу, заходи з охорони навколишнього природного середовища та розвитку місцевої виробничої та соціальної інфраструктури, перевезення та зберігання хімікатів, процедури утилізації відходів та інше). За результатами засідання було прийнято рішення про необхідність укладення Меморандуму про доступ громадськості до інформації та забезпечення громадського контролю [12; с. 2—3].

22 листопада 2012 року між Міністерством екології та природних ресурсів України та Громадською радою при Мінприроди України було підписано Меморандум про взаємопорозуміння та спільні дії задля забезпечення дотримання вимог природоохоронного законодавства, захисту навколишнього природного середовища, забезпечення доступу громадськості до інформації, а також гарантування можливості участі громадськості під час проведення робіт по видобутку нетрадиційних вуглеводів в Україні [13].

В основі Меморандуму є вимоги громадських організацій здійснення контролю щодо екологічної та технологічної безпеки при видобутку нетрадиційних вуглеводів в Україні та інформування населення; проведення постійного екологічного моніторингу при видобутку нетрадиційних вуглеводів, державної екологічної експертизи об'єктів та споруд по видобутку нетрадиційного газу; гарантування прав громадськості на ознайомлення з проєктною документацією та проєктом оцінки впливу на навколишнє середовище; забезпечення обов'язкового надання відповідей на зауваження громадськості від проєктної організації; широкий доступ громадськості до інформації, пов'язаної з видобутком нетрадиційних вуглеводів в Україні.

Стаття 34 Закону України від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" передбачає право всіх громадян України, юридичних осіб і державних органів на оперативне одержання через друковані засоби масової інформації публічно поширюваної інформації про діяльність державних органів і організацій, об'єднань громадян та їх посадових осіб, а також інших відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій [14].

Отже, до утворень, що здійснюють громадський контроль, уявляється доцільним віднести засоби масової інформації. Сучасні ЗМІ набули величезної сили і впливу, оскільки саме завдяки ним громадяни дізнаються про

діяльність Президента, уряду, праламенту, інших центральних органів виконавчої влади; ЗМІ забезпечують можливість представникам різних громадських об'єднань публічно висловлювати думки, чітко формулювати і представляти громадській думці свої інтереси; привертати увагу громадської думки і влади до певних проблем суспільно-політичного життя, висвітлювати негативні наслідки їх невіршеності, пропонуючи нові підходи до проблем.

Особливим засобом забезпечення законності та дисципліни в нафтогазовому секторі є звернення громадян.

На підставі статті 40 Конституції України, кожен має право направляти індивідуальні та колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановленим законом строк.

Звертаючись до компетентних органів з заявами та скаргами, громадяни не лише сигналізують про виявлені ними порушення законності та дисципліни, а й надають змогу уповноваженим державним органам розібратися у суті справи та притягнути до відповідальності винних осіб. Таким чином, контрольні повноваження громадян обмежуються лише виявленням правопорушень та передачею інформації про них компетентним структурам. В.М. Гаращук визначає такі дії, як "скорочений контроль" [2; с. 121].

Звернення громадян є певним спонуканням до проведення контрольних дій. При цьому, доцільно зазначити, що відповідно до положень Закону України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР "Про звернення громадян" [15], серед усіх видів звернень (пропозиції, зауваження, заяви, клопотання, скарги) лише заяви і скарги на дії чи рішення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, засобів масової інформації, посадових осіб, ініціюють компетентні органи державної влади на проведення контрольних дій з метою усунення порушень.

Як показує практика сьогодення, громадяни та їх об'єднання все активніше виступають суб'єктами державного контролю. В умовах демократизації соціальних процесів громадськість отримує все більше можливостей для участі в державному управлінні й активно їх реалізує як самостійно, так і на партнерських засадах з органами державної влади. Безумовно, цей ефективний напрям громадської діяльності потребує належного нормативного забезпечення.

ВИСНОВКИ

Враховуючи викладене, слід визначити наступні напрями організації громадського контролю в нафтогазовому секторі:

- надання безоплатної правової допомоги особам при захисті їх прав, свобод і законних інтересів;
- забезпечення підвищення рівня правової обізнаності населення;
- створення дієвої системи співпраці з громадськістю шляхом розміщення в засобах масової інформації, інтернет мережах контактних телефонів органів державного контролю та правоохоронних органів, графіків прийому громадян посадовими особами таких органів, номерів телефонів довіри;
- громадські обговорення питань щодо діяльності об'єктів нафтогазового сектору, ефективності роботи органів державного контролю та правоохоронних органів;
- впровадження практики залучення представників громадськості до формування державної політики у сфері забезпечення законності та правопорядку у нафтогазовому секторі;
- проведення спільних нарад, семінарів, круглих столів, інших заходів за участю громадськості та органів державного контролю, правоохоронних органів з актуальних проблем протидії правопорушенням у нафтогазовому секторі;

— утворення громадських рад при органах державного контролю та правоохоронних органах;
— роз'яснення через засоби масової інформації, інтернет мережі державної стратегії розвитку органів державної влади, правоохоронних органів, питань їх реформування, запровадження нових форм та методів роботи;
— доведення до населення змісту державних програм, напрямів діяльності органів державного контролю та правоохоронних органів.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на вивчення зарубіжного досвіду організації громадського контролю та розробку заходів щодо його адаптації до національного законодавства.

Література:

1. Іванков Р.Ш. Роль і місцегромадськості в екологічному управлінні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12IRSHGEU.pdf
2. Гарашук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні / Монографія. — Х.: "ФОЛІО", 2002. — 176 с.
3. Офіційний веб-портал Федерації професійних спілок України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.fpsu.org.ua/pro-fpu/chlenski-organizatsiji/vseukrajinski-galuzevi-profspilki/170-profspilka-pratsivnikiv-naftovoji-i-gazovoji-promislovosti-ukrajini.
4. Закон України "Про охорону праці" від 14.10.1992 р. № 2694-XII. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 49. — Ст. 668.
5. Закон України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" від 15.09.1999 р. № 1045-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 45. — Ст. 397.
6. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. // Відомості Верховної Ради України. — № 46—47. — Ст. 403.
7. Галузева угода між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, Національною акціонерною компанією "Нафтогаз України" і Профспілкою працівників нафтової і газової промисловості України на 2012-2014 роки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=217112>
8. Закон України "Про захист прав споживачів" від 12.05.1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 30. — Ст. 379.
9. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
10. Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затв. Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27.02.2002 р. № 88 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 12. — Ст. 631.
11. Положення про громадську раду при Міністерстві екології та природних ресурсів України від 16.10.2012 р. www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/196-polozhennya/647-polozhennya-pro-hromadsku-radu-pry-ministerstvi-ekologii-ta-prirodnykh-resursiv-ukrainy
12. Громадськість контролюватиме видобуток сланцевого газу в Україні // Вісник екологічної безпеки. — 2012. — № 11. — С. 2—3.
13. Меморандум про взаємопорозуміння та спільні дії задля забезпечення дотримання вимог природоохоронного законодавства, захисту навколишнього природного середовища, забезпечення доступу громадськості до інформації, а також гарантування можливості участі громадськості під час проведення робіт по видобутку нетрадиційних вуглеводнів в Україні [Електрон-

ний ресурс]. — Режим доступу: www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/636-memorandum

14. Закон України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" від 16.11.1992 року № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 1. — Ст. 1.

15. Закон України "Про звернення громадян" від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 47. — Ст. 256.

References:

1. Ivankov, R.Sh. The role and the place of community in the ecological management [Electronic source] // Access mode: www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12IRSHGEU.pdf
 2. Garashyuk, V.M. Control and supervision in the state management / Monograph. — KH.: "FOLIO", 2002. — 176 p.
 3. Official web-portal of the Federation of the trade unions of Ukraine [Electronic source]. — Access mode: www.fpsu.org.ua/pro-fpu/chlenski-organizatsiji/vseukrajinski-galuzevi-profspilki/170-profspilka-pratsivnikiv-naftovoji-i-gazovoji-promislovosti-ukrajini.
 4. The Law of Ukraine "About protection of labour" dated 14.10.1992. № 2694-XII. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1992. — № 49. — P. 668.
 5. The law of Ukraine "About trade unions, their rights and guaranties of activities" dated 15.09.1999. № 1045-XIV. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1999. — № 45. — P. 397.
 6. The Law of Ukraine "About common obligatory state social insurance against accidents on the shop floor and profession-related diseases, which caused the loss of capacity for work" dated 23.09.1999. № 1105-XIV. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — № 46—47. — P. 403.
 7. Industry agreement between the Ministry of Power and coal industry of Ukraine, National joint-stock company "Naftogaz of Ukraine" and the Trade union of workers of oil and gas industry of Ukraine for the years 2013—2014. [Electronic source] // Access mode: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=217112>.
 8. The Law of Ukraine "About protection of consumers' rights" dated 12.05.1991. № 1023-XII. // The News of the Supreme Rada of USSR. — 1991. — № 30. — P. 379.
 9. The Law of Ukraine "About environmental protection" dated 25.06.1991. № 1264-XII. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1991. — № 41. — P. 546.
 10. The provision about social inspectors for environmental protection, endorsed by the Direction of the Ministry of Ecology and natural resources of Ukraine dated 27.02.2002. № 88. // Official messenger of Ukraine. — 2002. — № 12. — P. 631.
 11. The provision about social Rada by the Ministry of ecology and natural resources of Ukraine dated 16.10.2012. www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/196-polozhennya/647-polozhennya-pro-hromadsku-radu-pry-ministerstvi-ekologii-ta-prirodnykh-resursiv-ukrainy
 12. The community will control the winning of shale gas in Ukraine // Messenger of ecological safety. — 2012. — № 11. — P. 2—3.
 13. Memorandum about mutual understanding and mutual actions for securing of a bidance by the requirements of the environmental legislation, the environmental protection, affording access of community to the information, along with the guarantee of participation of community during the performance of work related to the mining of non-conventional carbohydrates in Ukraine www.menr.gov.ua/index.php/public/rada/636-memorandum
 14. The Law of Ukraine "About printed mass-media (press) in Ukraine" dated 16.11.1992 № 2782-XII // The Nws of the Supreme Rada of Ukraine. — 1993. — № 1. — P. 1.
 15. The Law of Ukraine "About resort of the citizens" dated 02.10.1996. № 393/96-SR. // The News of the Supreme Rada of Ukraine. — 1996. — № 47. — P. 256.
- Стаття надійшла до редакції 11.11.2013 р.